

УДК 373. 5. 02: [111. 852: 321]

DOI: 10.35619/iiu.v1i22.703

Jolanta SKUBISZ

Dr Nauk Społecznych w Dyscyplinie Pedagogika,
Nauczyciel Akademicki,
Ekspert Programu Funduszy Europejskich dla
Nowoczesnej Gospodarki 2021-2027,
Państwowy Instytut Badawczy,
Warszawa, Rzeczpospolita Polska
ORCID: 0000-0002-2171-4454
e-mail: j.skubisz@wp.pl

DYDAKTYCZNE ZNACZENIE REGIONALNEGO DZIEDZICTWA WARTOŚCI NARODOWO-ETNICZNYCH. ZARYS PROBLEMATYKI

Streszczenie. Niniejszy tekst jest próbą zdefiniowania wartości regionalizmu narodowościowo-etnicznego, polegające na identyfikacji, odzyskiwaniu i stwarzaniu miejsc, które stanowią przestrzeń i temat działań, w tym i także dydaktycznych (pedagogicznych). Dostrzega tu się wartości koncentrujące się na zamieszkaniu ludności w regionach Polski z formalnych mniejszości narodowych (Białorusinów, Czechów, Litwinów, Niemców, Ormianów, Rosjan, Słowaków, Ukraińców i Żydów) i etnicznych (Karaimowie, Kaszubi, Łemkowie, Romowie, Tatarzy). Zauważa tu się szczególną wartość, jaką jest dążenie do zachowania swojego języka, kultury i tradycji poprzez wysyłanie dzieci na dodatkowe zajęcia przez rodziców niepolskiego pochodzenia i deklarujących się jednocześnie, jako Polacy niezapominający o swoich korzeniach.

Niewątpliwie należy uznać, iż w wyniku agresji Rosji na Ukrainę, a zatem masowa migracja uchodźcza Ukraińców m.in. do Polski jest ważnym elementem zachowania ich tożsamości i wartości narodowych w nowej rzeczywistości życia, w tym i pedagogicznego.

Słowa kluczowe: mniejszość narodowa i etniczna, język i kultura mniejszości, regionalność, wartości, pedagogiczne ubezwłasnowolnienie.

Rzeczpospolita Polska
zapewnia obywatelom polskim
należącym do mniejszości narodowych i etnicznych
wolność zachowania i rozwoju własnego języka,
zachowania obyczajów i tradycji oraz
rozwoju własnej kultury.
Art. 35 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Wprowadzenie. Ogólnie myśląc o wartościach wskazujemy cechy, zachowanie bądź normy uznawane za pozytywne, które mają znaczenie w grupie społecznej. *Słownik języka polskiego PWN* podaje, iż "wartość to, ile coś jest warte pod

względem materialnym; to cecha tego, co dobre pod jakimś względem; posiadanie zalet; zasady i przekonania będące podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych; liczba określająca, ile jednostek zawiera dana wielkość fizyczna lub wielkość mogąca zastąpić wyrażenie algebraiczne, jego zmienne”. (Wartość).

W regionalizmie dostrzega się wiele wartości polegających na identyfikacji i odzyskiwaniu oraz stwarzaniu miejsc stanowiących przestrzeń i temat działań, w tym też dydaktycznych. Wartości z biegiem czasu zmieniają się dla nas, ponieważ są dostosowywane przez nas do realiów naszego życia. Jednak są też wartości nadrzędne, które wyznaczają nasze zachowania. Takimi wartościami są: miłość, wolność i godność, one znajdują też siebie w teorii wartości Shaloma H. Schwartza (Ciecuch, 2011, s. 251-262), która ukazuje model struktury i funkcje wartości ludzkich określając katalog 10 typów tych wartości, którymi są: *bezpieczeństwo* (tzn. harmonia, porządek społeczny, bezpieczeństwo osobiste, rodziny i narodowe); *władza* (status i prestiż społeczny, kontrola i dominacja nad innymi ludźmi oraz zasobami); *osiągnięcia* (osobisty sukces, osiągnięcia poprzez demonstrację kompetencji, zgodnie ze społecznymi standardami); *hedonizm* (dążenie do przyjemności, zaspokojenie przede wszystkim własnych ograniczonych potrzeb); *stymulacja* (poszukiwanie nowości, dążenie do ekscytującego i urozmaiconego życia); *kierowanie sobą* (niezależność w myśleniu i działaniu, kreatywność, wolność, autonomiczne wybieranie własnych celów); *uniwersalizm* (troska o dobro wszystkich ludzi, dbałość o ochronę środowiska, sprawiedliwość, mądrość, pokój); *życzliwość* (troska o dobro najbliższych, rodziny, przyjaciół, znajomych, przyjaźń, miłość); *tradycja* (akceptacja i szacunek wobec rytuałów i idei własnej kultury lub religii); *przystosowanie* (ograniczanie własnych dążeń i działań, które mogłyby szkodzić innym lub naruszyć społeczne normy, posłuszeństwo, samodyscyplina, szacunek wobec starszych).

Mając na względzie ludzkie wartości, uwagę należy zwrócić na koncepcję pedagogiczną podkreślającą dydaktyczne znaczenie regionalnego i lokalnego dziedzictwa kulturowego, jako niezbędnego elementu tożsamości jednostkowej i społecznej. Literatura przedmiotu podkreśla, że jest ona istotnym składnikiem procesu integracji europejskiej oraz sprzyja ona zakorzenieniu w tzw. Małej Ojczyźnie. To daje poczucie bezpieczeństwa ontologicznego (Giddens, 2003).

Niniejsza publikacja przedstawia w zarysie mniejszości narodowe i etniczne, które zamieszkują poszczególne regiony (województwa) Polski, dbające i niezapominające o swoich korzeniach, co świadczy edukacja dzieci już urodzonych w Polsce.

Zróżnicowanie narodowościowe. Miejsce zamieszkania i wielokulturowość mają wpływ na człowieka od najmłodszych lat. To powiązanie pozwala na ukształtowanie właściwego podejścia zarówno do wielokulturowości, a też do dorobku najbliższego regionu i lokalności zamieszkujących i wzrastających w nich dzieci, w tym wyznawanych religii. Wskazując za Jerzym Nikitorowiczem (2006, s. 6) doświadczamy tego, iż świat otwiera problematykę inności, różnic, marginalizacji, odrębności, odrzucenia, uprzedzeń, stereotypów itp. Temu takie kategorie jak inność i odmienność, granice i pogranicze określają zadania pedagogiczne wzajemnie wzbogacając się o nowe doświadczenia zanurzając się w

jakimś stopniu kultury innej niż swoja, kształtującą i modyfikującą także nasze potrzeby.

W Polsce zamieszkuje blisko 98% obywateli polskiego pochodzenia. Zatem jest to państwo, w porównaniu z innymi państwami europejskimi o małej zróżnicowanej strukturze narodowościowej ludności. Jak podaje Główny Urząd Statystyczny (GUS) narodowość wyłącznie polską deklaruje 37 mln 595 osób, co stanowi 97% ogółu mieszkańców państwa polskiego, a ok. 2% ludności deklaruje polską i niepolską tożsamość narodowo-etniczną i ok. 1% wskazuje tylko niepolską. Tak więc wielokulturowość w społeczeństwie polskim jest niewielka. Ogółem mniejszości narodowe i etniczne w Polsce stanowią 1 mln 241 tys. 870 osób. Do najliczniejszych mniejszości narodowych w Polsce zaliczamy Niemców, Ukraińców i Białorusinów. Mniej osób spotykamy w naszym kraju mniejszości narodowej czeskiej, litewskiej, ormiańskiej, rosyjskiej, słowackiej i żydowskiej (Główny Urząd Statystyczny, 2021), czy mniejszości etnicznej romskiej. Jednak nie tylko wpływ na wychowanie i kształt osobowości ma Inny. W znacznej mierze osobowość człowieka kształtują obecne możliwości w zakresie dostępu do nowych technologii oraz informacji i dezinformacji w mediach społecznościowych, możliwości pracy zdalnej i podróżowania oraz poznawania nowych języków, kultur i religii itp., jakich nie mieli wcześniejsze (starsze) pokolenia. A jednak wcześniej urodzeni, dzisiaj to dziadkowie i nasi rodzice – zwani też bumersami - mieli więcej, jak pisze Wisława Szymborska (1986) w "Możliwościach".

Szymborska poprzez te słowa przekazuje wartość, jaką jest możliwość, to znaczy mieć wolność wyboru i możliwości jakie są dane nam w życiu. Podkreśla się tu istotę ważności pielęgnacji swojego systemu wartości poprzez codzienne wybory i podejmowane decyzje. Zatem "Możliwości" Szymborskiej są miłosnym listem do najbardziej wartościowego skarbu życia.

Obywatele mniejszości narodowych i etnicznych, dokonali wyboru, jakim jest zamieszkiwanie wśród Polaków, co czyni Ich jednymi z najbogatszych w tym kraju. Także i Polacy są bogatsi w wiedzę o innym języku niż polski i kulturze niż polska. Zatem nie wyjeżdżając z kraju mają styczność i możliwość poznać tradycje oraz religię Innych nie przekraczając granic swojego kraju. Bogactwo polega tu na możliwości wyboru i podejmowania decyzji, w tym wzajemnej akceptacji oraz współżycia obok i razem w poszczególnych regionach i lokalnościach Polski.

Opisane powyżej "bycie razem" mają ustalone reguły i zasady przez przepisy prawne obowiązujące w tym kraju.

W polskim ustawodawstwie (Ustawa, Dz. U 2005 Nr 17 poz. 17, art. 2 ust. 1). wskazuje się, iż mniejszością narodową (Tamże, art. 2. ust. 2) jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;

w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;

dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;

ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;

jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;

utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Mając na względzie te wskazania w Polsce za formalne mniejszości narodowe uznaje się następujące grypy: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską i żydowską.

Z kolei mniejszością etniczną jest też grupa osób spełniająca te same warunki co obywatele mniejszości narodowych z jedną różnicą tj.: nie utożsamianie się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. Za mniejszości etniczne uznaje się tu obywateli pochodzenia karańskiego, łemkowskiego, romskiego i tatarskiego oraz społeczność kaszubską (Ustawa, Dz. U. 2005, Nr 17, poz. 17, art. 2 ust. 3 i 4 i in.).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (1997) w art. 35 ust. 2 – wskazuje, iż „mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej”.

Polska graniczy z 7. państwami. Z tego też względu naturalne jest, iż mniejszości narodowe i etniczne zamieszkują najczęściej regiony Polski z terenów przygranicznych. Począwszy od północnej części Polska graniczy z Federacją Rosyjską w zakresie 210 km. Dalej graniczy w ciągłości 104 km z Republiką Litewską. Tę część północo-wschodnią Polski zajmuje województwo warmińsko-mazurskie z ludnością 1,38 mln mieszkańców, w tym innego pochodzenia i niebędącymi też z mniejszości narodowych i etnicznych w liczbie 22 966 osób (GUS, 2021).

Dalej przy granicy północno-wschodniej w obrębie województwa podlaskiego państwo polskie graniczy z Białorusią na długości 418 km. Na terenie tego obszaru żyje 1 154 283 mln osób, w tym 37 797 osób z mniejszości narodowych i etnicznych oraz inne (Tamże).

Następnie w ciągłości 535 km Polska graniczy z Ukrainą. To państwo obecnie jest w stanie wojny z Federacją Rosyjską. Teraz z przyczyn obiektywnych jest to też teren najbardziej niebezpieczny. Zatem w miejscowościach województwa: lubelskiego w ciągłości 296 km zamieszkującego 991 213 mieszkańców, w tym 12 796 obcokrajowców tj. osób innej historii, kultury i języka oraz religii oraz podkarpackiego w ciągłości 239 km, na którym zamieszkuje 2 mln osób, w tym 22 085 osób innego pochodzenia niż polskie (Tamże).

Od strony południowej Polska graniczy z Republiką Słowacką na długości 541 km w zakresie granic województw: podkarpackiego zamieszkującego przez ponad 2 mln osób, w tym 22 085 osób mniejszości narodowych i etnicznych oraz innych osób niepolskiego pochodzenia; małopolskiego zamieszkującego przez ponad 3,4 mln osób, w tym 38 491 osób niepolskiego pochodzenia i województwo śląskie graniczące również z Republiką Czeską, które zamieszkuje 4,4 mln mieszkańców, w tym 562 189 osób niepolskiego pochodzenia (Tamże).

Najdłuższą granicą Polski, która przebiega w południowo-zachodniej części kraju, przez 796 km, jest granica z Republiką Czeską. Z Czechami Polska sąsiaduje w obszarze województwa dolnośląskiego zamieszkującego przez prawie 3 mln

mieszkańców, w tym przez 17 383 osób mniejszości narodowych i etnicznych oraz innych; województwa opolskiego z liczbą ludności 954 133 osób, w tym 114 073 mieszkańców jest z mniejszości narodowych i grup z innych kultur i języka oraz religii oraz już wyżej wspomniane województwo śląskie (Tamże).

Część zachodnią Polski stanowi granica z Niemcami. Jest to granica o długości 467 km, która przebiega przy województwie zachodnio-pomorskim zamieszkującym razem z mniejszościami narodowymi i osobami innego pochodzenia niż polskie w liczbie 1,6 mln osób. Mieszkańców niepolskiego pochodzenia w tym regionie jest 21 745 osób i województwie lubuskim, w którym mieszka 991 213 osób razem z mniejszościami narodowymi i etnicznymi w liczbie 12 796 osób oraz województwie dolnośląskim, które zamieszkuje prawie 3 mln mieszkańców, w tym 47 940 osób niepolskiej narodowości (Tamże).

W Polsce ustalono, że Narodowy Spis Ludności i Mieszkań będzie realizowany co 10 lat, ostatni był 2021 roku. Zatem spis ludności odbył się przed atakiem Rosji na Ukrainę, który spowodował nielegalny napływ imigrantów nieukraińskiego pochodzenia do Polski. To też ma istotny wpływ postrzegania i niechęci polskich obywateli do przybylszy z innych państw będących też wyznawcami innej religii.

W Polsce formalnie uznaje się następujące mniejszości narodowe i etniczne:

1) *Mniejszość białoruska* - w Polsce mniejszość ta liczy 44 389 obywateli. W województwie mazowieckim zamieszkuje 9 271 białorusinów i w województwie dolnośląskim jest 3 072 osób. W pozostałych województwach liczba ta waha się od 2 673 osób w województwie małopolskim do 486 osób mniejszości narodowej białoruskiej w województwie opolskim (Tamże);

2) *Mniejszość kaszubska* - jest jedną z licznieszych mniejszości narodowych w Polsce i zamieszkuje głównie województwo pomorskie w liczbie 174 741 osób oraz województwo mazowieckie w liczbie 1 347 osób. W pozostałych regionach Polski liczba mniejszości kaszubskiej waha się od 714 osób w województwach kujawsko-pomorskim i zachodniopomorskim do 26 osób w województwie świętokrzyskim (Tamże);

3) *Mniejszość litewska*, w porównaniu z innymi mniejszościami narodowymi przebywającymi na terenach Polski, to grupa obywateli jest nieduża tj. licząca 10 287 osób. Zamieszkują oni województwo głównie podlaskie w liczbie 4 550 osób i województwo mazowieckie w liczbie 1 129 osób. W pozostałych regionach Polski liczba osób pochodzenia litewskiego waha się od 520 Litwinów w województwie pomorskim do 93 osób w województwie opolskim (Tamże);

4) *Mniejszość łemkowska* szacuje się na 13 607 osób. Społeczność ta głównie zamieszkuje region województwa dolnośląskiego (5 491 osób) i region województwa małopolskiego (2 197 osób) oraz region województwa lubuskiego (1 668 osób). W pozostałych regionach Polski mniejszość łemkowska zamieszkuje w liczbie 734 osób w województwie mazowieckim do 64 osób w województwie świętokrzyskim (Tamże);

5) *Mniejszość niemiecka* jest najlicznieszą mniejszością narodową w Polsce liczącą 144 177 osób. Zdecydowana większość tych obywateli zamieszkuje Opolszczyznę – tj. 59 911 osób, znaczna część też mieszka na Śląsku – 27 923 osób, a 8 978 osób zamieszkuje województwo dolnośląskie. W województwie pomorskim

znajduje się 7 055 osób i wielkopolskim zamieszkuje 6 306 obywateli mniejszości niemieckiej. W pozostałych województwach Polski liczba ta waha się od 5 318 osób w województwie mazowieckim do 175 osób w województwie podlaskim (Tamże);

6) *Mniejszość romska* 13 303 osób, które zamieszkują regiony Polski głównie województw: śląskiego (1 724 osób), małopolskiego (1 637 osób), dolnośląskiego (1 475 osób) i mazowieckiego (1 441 osób). Pozostałe regiony są zamieszkiwane przez tę grupę mniejszości w liczbie od 887 osób w województwie opolskim do 220 osób w województwie świętokrzyskim;

7) *Mniejszość rosyjska* przebywająca terenie Polski liczy 15 994 osób. Najwięcej tych osób zamieszkuje województwa: mazowieckie (3 967 osób), dolnośląskie (1 637 osób), śląskie (1 416 osób), pomorskie (1 129 ty. osób) i małopolskie (1 200 ty. osób). W pozostałych województwach obywatele mniejszości narodowej rosyjskiej zamieszkują w liczbie od 979 osób w województwie podlaskim do 288 osób w województwie świętokrzyskim (Tamże);

8) *Mniejszość ukraińska* na rok 2021 w Polsce liczyła 82 440 osób. Znaczna część tych osób tj. 15 447 zamieszkuje ziemie województwa mazowieckiego. Województwo dolnośląskie zamieszkuje 9 859 osób. 9 556 Ukraińców mieszka w województwie warmińsko-mazurskim, w pomorskim 6 007 osób oraz 5 735 osób jest w zachodniopomorskim. 5 562 osób zamieszkuje ziemie wielkopolskie. W pozostałych województwach mniejszość narodowa ukraińska liczona jest od 4 967 osób w województwie małopolskim do 919 osób w świętokrzyskim (Tamże). Z pewnością liczba obywateli pochodzenia ukraińskiego w Polsce dużo wzrosła od roku 2022 z powodu inwazji na Ukrainę przez Federację Rosyjską stanowiącą eskalację wojny trwającej od 2014 roku;

8) *Mniejszość żydowska* liczbowo szacuje się na 17 156 osób. Zamieszkują głównie województwo mazowieckie w liczbie 5 224 osób, województwo małopolskie 1 693 osób i województwo śląskie w liczbie 1 611 osób pochodzenia żydowskiego. Województwo dolnośląskie zamieszkuje 1 482 osób tej mniejszości narodowej. W pozostałych regionach Polski liczba mniejszości żydowskiej szacuje się od 1 173 osób na terenie województwa wielkopolskiego do 265 osób w województwie lubuskim (Tamże).

Edukacja wielokulturowa w polskim systemie oświaty. Zamieszkujące polskie regiony (województwa) mniejszości narodowe i etniczne interesują się swoją historią, kulturą i językiem, co daje odzwierciedlenie w wartościach liczbowych wśród uczniów uczęszczających do polskich szkół i pobierających dodatkowe zajęcia w tych obszarach. Grupy te mają zapewnioną taką możliwość zgodnie z sentencją mieszczącą się na początku niniejszej publikacji. Tym samym jest tworzona "lokalność – Mała Ojczyzna". Kreując polską rzeczywistość Małej Ojczyzny – w jakiej znajduje się lokalna społeczność obecnie – tworzy się ją na taką, jak widziana ona jest przez społeczność danego regionu Polski. Kreuje się ona za pomocą własnej historii narodowej, kultury i języka oraz tradycji i religii. W ten sposób kreowana jest nie tylko ludzka przynależność do danej grupy lokalnej czy regionalnej, lecz przede wszystkim kreowana jest jednostkowa tożsamość też obywateli z mniejszości narodowych i etnicznych.. Jak wskazuje Jerzy Nikitorowicz przez tożsamość nabywana jest świadomość znaczenia kreowanych wartości, norm,

symboli i wzorców własnej kultury. Zauważa On także, że wszystko co ważne i wielkie brało się zawsze stąd, iż człowiek miał Ojczyznę i był zakorzeniony w tradycji (Nikitorowicz, 2024, s. 218-232).

Mając tę Ojczyznę i kultywując tradycje swoje oraz mniejszości narodowych i etnicznych w regionach czy lokalnościach tworzy się za każdym razem tę nową rzeczywistość.

Do publicznych szkół wszystkich etapów tj. przedszkola, szkoły podstawowej, liceum ogólnokształcące i technika - w roku szkolnym 2024/2025 naukę w zakresie dodatkowych szkolnych zajęć z własnej historii i kultury pobrało 94 956 uczniów z mniejszości narodowych: niemieckiej (64 539 uczniów), ukraińskiej (2 236 uczniów), białoruskiej (2 203 uczniów), litewskiej (777 uczniów), łemkowskiej (245 uczniów), słowackiej (201 uczniów), hebrajskiej (146 uczniów), rosyjskiej (44 uczniów), czeskiej (41 uczniów) ormiańskiej (41 uczniów) oraz regionalny język kaszubski pobierało naukę 24 483 uczniów, w tym 24 483 uczniów przebywających na terenie województwa pomorskiego (GUS, 2024/2025). Uwzględniając wartości liczbowe uczniów, uczących się języków mniejszości narodowych i etnicznych i języka regionalnego w podziale na język nauczania, pobierających naukę w polskich szkołach przedstawia się następująco w poszczególnych województwach:

dolnośląskim edukuje się uczniów mniejszości niemieckiej (175 uczniów) i hebrajskiej (146 uczniów) oraz ukraińskiej (82 uczniów);

kujawsko-pomorskim do przedszkola i szkoły podstawowej przyjęło uczniów z mniejszości narodowej litewskiej (183 uczniów) i niemieckiej (27 uczniów);

lubelskim edukuje się dzieci tylko mniejszości ukraińskiej (11 osób);

lubuskim przyjęło uczniów z mniejszości niemieckiej (551 osób), ukraińskiej (39 osób) i łemkowskiej (16 osób);

małopolskim edukuje się uczniów z mniejszości narodowej słowackiej (201 osób), łemkowskiej (145 osób) i ukraińskiej (42 osoby);

mazowieckim zapewnia się dodatkową naukę dzieciom z mniejszości narodowej hebrajskiej (213 uczniów), ukraińskiej (165 uczniów), niemieckiej (40 uczniów), rosyjskiej (16 uczniów) i białoruskiej (14 uczniów) oraz ormiańskiej (10 uczniów);

opolskim do szkół przyjęło uczniów tylko mniejszości narodowej niemieckiej (32 280 uczniów);

podkarpackim zapewnia się naukę dzieciom mniejszości narodowej ukraińskiej (323 uczniów) i niemieckiej (45 uczniów);

podlaskim w szkołach uczą się uczniowie z mniejszości narodowej białoruskiej (1 988 uczniów) i litewskiej (450 osób), są też uczniowie ukraińscy (381 osób);

pomorskie można uznać, iż specjalizuje się w nauczaniu regionalnego języka kaszubskiego. Także zapewnia się tu dodatkowe zajęcia dzieciom mniejszości narodowej niemieckiej (4 609 uczniów), ukraińskiej (185 uczniów), ormiańskiej (27 uczniów) i rosyjskiej (22 uczniów);

śląskim – tu są uczniowie z mniejszości narodowej głównie niemieckiej (24 543 dzieci) i czeskiej (43 uczniów) oraz rosyjskiej (6 uczniów);

świętokrzyskim w szkole podstawowej umożliwia się dodatkowe zajęcia dzieciom z mniejszości narodowej niemieckiej (14 uczniów);

warminsko-mazurskim – w tym regionie głównie w szkołach uczą się dzieci z mniejszości narodowej niemieckiej (1 989 uczniów) i ukraińskiej (702 uczniów);

wielkopolskim podobnie jak w. warminsko-mazurskim w szkołach spotykamy uczniów mniejszości narodowej ukraińskiej (122 osoby) i niemieckiej (8 osób);

zachodnio-pomorskim najwięcej gości uczniów z mniejszości narodowej niemieckiej (258 uczniów) i ukraińskiej (174 osoby) oraz białoruskiej (1 osobę) (Tamże).

Analiza powyższych danych pozwala uznać, iż w zasadzie we wszystkich regionach Polski ma miejsce wielokulturowość w mniejszym lub większym zakresie. Na szesnaście województw w Polsce, tylko w jednym – to jest województwo łódzkie, w żadnej z powszechnych szkół nie realizuje dodatkowych zajęć z języka czy kultury mniejszości narodowych i etnicznych uczniom tych mniejszości, jak to ma miejsce w piętnastu pozostałych województwach.

Za J. Nikitorowiczem (2006, s. 102) należy wskazać, iż zaakceptowanie lub odrzucenie przez dziecko własnego dziedzictwa kulturowego w znacznym stopniu zależy od roli, jaką w społeczeństwie pluralistycznym pełni szkoła. Istotą jest jej wychowawcze oddziaływanie na swoich podopiecznych wpajając im wyłącznie wartości kulturowe dominującej grupy, czy też dąży do wyprawowania rozwiązania na zasadzie pluralizmu kulturowego. Temu istotne jest by szkoła nadawała ważnych wartości dziedzictwu rodzinno-lokalnemu, celem dawania solidnego fundamentu dziecku w kształtowaniu jego tożsamości społecznej, w tym dziecku z mniejszości narodowej i etnicznej.

Na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 10 kwietnia 2025 r. (Rozporządzenie MEN Dz. U. 2025 poz. 485) jest możliwość kontynuacji w roku szkolnym 2025/2026 w polskiej szkole nauki historii, kultury i języka mniejszości narodowej i etnicznej, która jest organizowane przez władze szkół na wniosek rodziców w zakresie zajęć: prowadzonych w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach; w grupach, oddziałach lub szkołach – z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury; w międzyszkolnych zespołach nauczania.

Tak więc minister właściwy do spraw oświaty i wychowania (edukacji) podejmuje działania w celu działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości i integracji obywatelskiej i społecznej. Działaniami tymi są m.in.: popularyzacja wiedzy o historii, kulturze, języku i o tradycjach religijnych mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym tj. językiem kaszubskim, w przyszłości może też będzie to język śląski.

Edukacja regionalna i lokalna w polskim systemie oświaty. Prawo oświatowe w preambule stanowi, iż "kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości Ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata" (Prawo oświatowe, Dz. U. 2024 poz. 737). Zatem zgodnie z tym przesłaniem system oświaty zapewnia w szczególności m.in. upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o zasadach zrównoważonego rozwoju oraz kształtowanie postaw sprzyjających jego wdrażaniu w skali lokalnej, krajowej i globalnej (Tamże, art. 1 pkt 15).

W procesie dydaktyczno-wychowawczym głównym celem edukacji regionalnej jest przede wszystkim rozwijanie w uczniu poczucia własnej tożsamości regionalnej, a tym samym kształtowanie postawy zaangażowania w sprawy własnego środowiska i «autentycznego otwarcia się na inne społeczności i kultury».

Za tą otwartością stoi stratyfikacyjny model działalności jednostki Giddensa, który obejmuje trzy rodzaje świadomości, są to: świadomość dyskursywna, świadomość praktyczną i nieświadome motywy poznania (Giddens, 2003, s. 45). Jak sam autor podkreśla «niezbywalnym aspektem tego, co ludzie czynią jest ich zdolność rozumienia własnego działania» (Tamże, s. 21). Tak więc świadomość praktyczna obejmują wiedzę współdziałających podmiotów uczestniczących w interakcji społecznej, mającej charakter praktyczny, ponieważ warunkuje zdolność uczestnictwa w rutynie życia społecznego, w zależności od lokalizacji lokalnej. Ważność tych rejonów w różnej skali, jak zauważa Jan Turowski (2005, s. 37-59), polega na tym, iż w ich obrębie zachodzą zjawiska integracji społecznej i systemowej, które są podstawą kształtowania się systemów społecznych. Pełnią one istotną funkcję w kształceniu szczególnie nowego pokolenia. Stymulują i wspierają rozwój jednostek oraz pobudzają ich świadome poczucie przynależności i zakorzenienia partycypując w danej lokacji i lokalności. Tak więc, możemy tworzyć miejsca takimi, jakimi chcemy by były, lecz także one mogą czynić z nami to samo kreując nasze znaczenie i swoje.

Zatem aktualnie Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN) wprowadza do szkół od 1 września 2025 roku przedmiot „edukacja obywatelska” (Dz. U. 2025 poz. 375), którego głównym celem jest przygotowanie uczniów do świadomego i odpowiedzialnego zaangażowania obywatelskiego w społeczeństwie demokratycznym. Przedmiot ma budować i wzmacniać postawy patriotyczne młodych ludzi oparte na poczuciu tożsamości i dumie z przynależności do wspólnoty, troski o małą i dużą Ojczyznę, poczuciu odpowiedzialności za jej kształt. Równoległe przedmiot ma kształtować otwartość i szacunek względem innych, empatię i solidarność z innymi oraz zaangażowanie na rzecz dobra wspólnego (Rozporządzenie MEN, 2025).

W podstawie programowej zamieszczono dział dotyczy społeczności lokalnej i regionalnej, gdzie wiodącym pytaniem jest: jak budujemy wspólnotę lokalną i regionalną?

W wymaganiach szczegółowych, które dotyczą wiedzy, którą uczniowie powinni opanować i umiejętności, które powinni zdobyć w zakresie realizacji podstawy programowej zamieszczono to, że uczeń: 1) porównuje zadania samorządu terytorialnego (w szczególności gminy i powiatu) oraz rozumie wpływ samorządu na własne życie; wie, jak może wpłynąć na decyzje organów władzy lokalnej; 2) opisuje znaczenie wolontariatu jako formy aktywności obywatelskiej; wie, na czym polega budżet obywatelski, inicjatywa lokalna, fundusz sołecki, oraz w miarę możliwości wykorzystuje wybraną formę w sprawie ważnej dla siebie lub społeczności; 3) jest przygotowany do załatwienia podstawowych spraw urzędowych ważnych dla młodych obywateli oraz wypełnia wybrany formularz lub wniosek; odnajduje informacje o nieodpłatnej pomocy prawnej.

Natomiast, by uczniowie zrozumieli bieżące wydarzenia społeczno-polityczne, to w wymaganiach fakultatywnych wskazuje się przynajmniej jedno do realizacji przez nauczyciela, gdzie uczeń: 1) identyfikuje dziedzictwo budujące lokalną tożsamość; wyszukuje i poznaje sylwetki żyjących współcześnie lub historycznych patriotów lokalnych, osób ważnych dla społeczności lokalnej, formułuje opinię na ich temat; 2) wyjaśnia, na czym polega prawo dostępu do informacji publicznej i jego znaczenie jako mechanizmu kontroli obywatelskiej; w miarę możliwości wykorzystuje je; 3) wyszukuje aktualne informacje o pracach rady gminy lub miasta oraz samodzielnie lub w zespole wybiera i śledzi interesujące go zagadnienie, a także przedstawia efekty swojej pracy; 4) samodzielnie lub w zespole poznaje oraz prezentuje lokalnie działające organizacje pozarządowe, wymienia formy ich wspierania, w tym wolontariat; w miarę możliwości angażuje się w działalność organizacji; 5) opisuje wybrane potrzeby społeczności lokalnej dotyczące młodych ludzi oraz proponowane rozwiązania; w miarę możliwości sygnalizuje je przedstawicielom władz lokalnych (Tamże).

Wymagania fakultatywne umożliwiają dostosowanie przez nauczyciela wymagań szczegółowych do kontekstu społeczności lokalnej i szkoły. Do zadań szkoły także należy wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego (Rozporządzenie MEN, Dz. U. 2017 poz. 356).

Z Kingą A. Gajewską (2019, s. 5) trudno jest się nie zgodzić, że edukacja regionalna i lokalna (miejsca) powinna być wprowadzona do curriculum na każdym etapie formalnego nauczania.

Zamiast zakończenia. Bez wątplenia obywatele Polski otwarci są na poznawanie nowych kultur, historii i religii.

6 stycznia 2025 r. minęło 20 lat od uchwalenia ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. To kluczowy dokument, który umożliwia ochronę praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.

Choć Polska nie jest mocno zaludnionym państwem przez mniejszości narodowe i etniczne w porównaniu z innymi krajami Europy – to w debatach publicznych bardzo często spotyka się dezaprobatę Innego, nie koniecznie Innego pochodzącego z innego państwa, o odmiennej kulturze czy religii. Często przeciwko sobie staje Polak Polakowi z powodu braku znajomości historii, kultury i tradycji, których nie potrafi się przekazywać młodszemu pokoleniu wychowanemu na współczesnych technologiach sztucznej inteligencji w przestrzeni wirtualnej.

Temu edukacja bytu przed zagubieniem i uprzedmiotowieniem w świecie kultury masowej i ofert makroświata szczególnie w zakresie sztucznej inteligencji w przestrzeni wirtualności (Skubisz, 2022), powinna traktować mikroświat (regionalność i lokalność), jako pierwszy i nadrzędny oraz najbardziej znaczący etap w dążeniu do wartości uniwersalnych i ponadczasowych. Temu realizacja celów edukacyjnych pozwoli na odnoszenie się do podstawowych wartości rdzennych języka matczynego, wyznawania religii, zasiedloności regionalnej, genealogii historycznej, tradycji, obyczajów, zasad i norm zachowań w Małej Ojczyźnie.

Dlatego też pedagogika społeczna ukierunkowana na konkretny obszar miejsca zamieszkania wspólnoty lokalnej – mniejszości narodowej i etnicznej jest nie tylko konieczna, ale i niezbędna w wymiarze bezpośrednich wpływów na dobrostan społecznych relacji i wzajemnego szacunku narodowego.

LITERATURA

Wartość. URL: <https://sjp.pwn.pl/sjp/wartosc;2534732> (dostęp: 25.04.2025).

Cieciuch J. (2011). Zalewski Z. Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartza [w:] *Czasopismo Psychologiczne*, T. 17, Nr 2, s. 251-262.

Giddens A. (2003). *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturyzacji*, Poznań.

Główny Urząd Statystyczny, *Liczba uczniów uczących się języków mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego w podziale na język nauczania, typ szkoły i województwa w roku szkolnym 2024/2025* <https://dane.gov.pl/pl/dataset/276/resource/65513/table> [dostęp: 6.07.2025].

Szyborska W. (1986). *Możliwości* [w:] *Ludzie na moście*, Kraków.

Gajda K.A. (2019). Edukacja regionalna i lokalna [w:] *Hejnal Oświatowy*, nr 6-7/184.

Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U 2005 Nr 17 poz. 17).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997.

Nikitorowicz J. (2006). Edukacja regionalna na pograniczach [w:] *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa.

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 6 marca 2025 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* (Dz. U. 2025 poz. 378).

Prawo oświatowe (Dz. U. 2024 poz. 737).

Turowski J. (2005). A. Giddensa teoria strukturacji a teoria konstruktywizmu strukturalnego P. Bourdieu [w:] *Roczniki Nauk Społecznych*, T. XXXIII, z. 1, s. 37-59.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 10 kwietnia 2025 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucie tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym* (Dz. U. 2025 poz. 485).

Ministerstwo Edukacji Narodowej (2025). *Podstawy programowe do przedmiotów: edukacja obywatelska i edukacja zdrowotna* podpisane przez Minister Edukacji, Warszawa. URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja/podstawy->

programowe-do-przedmiotow-edukacja-obywatelska-i-edukacja-zdrowotna-podpisane-przez-minister-edukacji (dostęp: 30.05.2025).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. 2017 poz. 356).

Skubisz J. (2022). *Bezpieczeństwo, wirtualność, profilaktyka w pedagogice początku XXI wieku*, Warszawa.

REFERENCES

Wartość [Value]. URL: <https://sjp.pwn.pl/sjp/wartosc;2534732> [dostęp: 25.04.2025]. (in Polish)

Cieciuch J. (2011). Zalewski Z. Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartza [Polish Adaptation of Shalom Schwartz's Portrait Values Questionnaire] [w:] *Czasopismo Psychologiczne*, T. 17, Nr 2, s. 251-262. (in Polish)

Giddens A. (2003). Stanowienie społeczeństwa [The Constitution of Society]. *Zarys teorii strukturyzacji*, Poznań. (in Polish)

Główny Urząd Statystyczny. *Liczba uczniów uczących się języków mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego w podziale na język nauczania, typ szkoły i województwa w roku szkolnym 2024/2025* [Number of Students Learning National, Ethnic and Regional Minority Languages by Language of Instruction, Type of School and Voivodeship in the 2024/2025 school year]. URL: <https://dane.gov.pl/pl/dataset/276/resource/65513/table> (dostęp: 6.07.2025). (in Polish)

Szyborska W. (1986). *Możliwości* [Possibilities]. [w:] *Ludzie na moście*, Kraków. (in Polish)

Gajda K.A. (2019). *Edukacja regionalna i lokalna* [Regional and Local Education] [w:] *Hejnal Oświatowy*, nr 6-7/184. (in Polish)

Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym [Act on National and Ethnic Minorities and Regional Languages]. (Dz. U 2005 Nr 17 poz. 17). (in Polish)

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej [Constitution of the Republic of Poland] (1997). (in Polish)

Nikitorowicz J. (2006). Edukacja regionalna na pograniczach [Regional Education on the Borderlands]. [w:] *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa. (in Polish)

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 6 marca 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego

dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej [Regulation of the Minister of Education of 6 March 2025 Amending the Regulation on the Core Curriculum for Preschool Education and the Core Curriculum for General Education for Primary School, Including for Students with Moderate or Severe Intellectual Disabilities, General Education for Vocational Schools of the First Degree, General Education for Special Schools Preparing for Employment and General Education for Post-Secondary Schools]. (Dz. U. 2025 poz. 378). (in Polish)

Prawo oświatowe [Education Law] (Dz. U. 2024 poz. 737). (in Polish)

Turowski J. (2005). A. Giddensa teoria strukturalizacji a teoria konstruktywizmu strukturalnego P. Bourdieu [A. Giddens's Theory of Structuration and P. Bourdieu's Theory of Structural Constructivism]. [w:] *Roczniki Nauk Społecznych*, T. XXXIII, z. 1, s. 37-59. (in Polish)

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 10 kwietnia 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym [Regulation of the Minister of National Education of 10 April 2025 Amending the Regulation on the Conditions and Manner of Performing Tasks by Kindergartens, Schools and Public Institutions Enabling the Maintenance of the Sense of National, Ethnic and Linguistic Identity of Students Belonging to National and Ethnic Minorities and Communities Using a Regional Language]. (Dz. U. 2025 poz. 485). (in Polish)

Ministerstwo Edukacji Narodowej (2025). *Podstawy programowe do przedmiotów: edukacja obywatelska i edukacja zdrowotna* podpisane przez Minister Edukacji, Warszawa [Core Curricula for the Subjects: Civic Education and Health Education Signed by the Minister of Education, Warsaw.]. URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja/podstawy-programowe-do-przedmiotow-edukacja-obywatelska-i-edukacja-zdrowotna-podpisane-przez-minister-edukacji> (dostęp: 30.05.2025). (in Polish)

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej [Regulation of the Minister of National Education of 14 February 2017 on the Core Curriculum for Preschool Education and the Core Curriculum for General Education for Primary School, Including for Students with Moderate or Severe Intellectual Disabilities, General Education for Vocational Schools of the First Degree, General Education for Special Schools Preparing for Employment, and General Education for Post-secondary Schools]. (Dz. U. 2017 poz. 356). (in Polish)

Skubisz J. (2022). *Bezpieczeństwo, wirtualność, profilaktyka w pedagogice początku XXI wieku* [Safety, Virtuality, Prevention in Pedagogy at the Beginning of the 21st Century]. Warszawa. (in Polish)

ДИДАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНО-ЕТНІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Йоланта СКУБИШ

доктор соціальних наук у галузі педагогіки,

академічний викладач,

експерт Програми європейських фондів для сучасної економіки 2021-2027

Державного науково-дослідного інституту,

м. Варшава, Республіка Польща

ORCID: 0000-0002-2171-4454

e-mail: j.skubisz@wp.pl

Анотація. Стаття є спробою визначити цінність національно-етнічного регіоналізму, що полягає в ідентифікації, відновленні та створенні місцевостей, які є простором і темою для дій, в тому числі й дидактичних (педагогічних). Розглядаються цінності, що концентруються в регіонах Польщі для населення, яке належить до офіційних національних меншин (білоруси, чехи, литовці, німці, вірмени, росіяни, словаки, українці та євреї) та етнічних меншин (караїми, кашуби, лемковці, роми, татари). Відзначається особлива цінність, якою є прагнення зберегти свою мову, культуру та традиції шляхом відправлення дітей на додаткові заняття батьками не польського походження, які одночасно заявляють про себе як поляки, що не забувають про свої корені.

Безсумнівно, слід визнати, що в результаті агресії Росії проти України, а отже, масової міграції українських біженців, зокрема до Польщі, важливим елементом збереження їхньої ідентичності та національних цінностей у новій реальності життя, в тому числі педагогічної, є збереження їхньої мови, культури та традицій.

Ключові слова: національна та етнічна меншина, мова та культура меншин, регіональність, цінності, педагогічна безправність.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку після рецензування 30.09.2025 р.